

vetlerle yapılan çarpışmalar neticesinde Gobir'in merkezi Alkalawa'yı zaptetti; daha sonra da Kano üzerinde hâkimiyet sağlayarak merkezini buraya taşıdı ve arkasından Katsina, Kebbi, Nupe, Zaria ve Liptako'ya gönderdiği ordularıyla diğer Hevsâ devletlerini ortadan kaldırdı. 1808'de müslüman Bornu'yu da topraklarına kattı; böylece kurduğu devlet Atlantik sahillerinden Tinbüktü'ye kadar uzanan geniş bir bölgeye hâkim oldu (1809). Fakat 1810'da Kânimbulu'ya saldırdığında Muhammed Emîn el-Kânimî tarafından geri püskürtüldü. Bunun üzerine batı eyaletlerinin idaresini kardeşi Abdullah'a, yeni fethedilen doğu eyaletlerinin idaresini de oğlu Muhammed Bello'ya bıraktı; ancak ölünceye kadar (1817) devletin başında kendisi kaldı. Sokoto'yu başşehir yapan Muhammed Bello (ö. 1837) Katsina, Kano, Zaria, Hadejia, Adamava, Gombo, Katakum, Nupe, İlorin, Daura ve Bauchi emirliklerini hâkimiyeti altına alarak Nijerya Fülânî Devleti'ni zirveye ulaştırdı. Babasının kurduğu dinî esaslara dayalı devlet düzenini sürdüren ve fetih hareketlerinin yanı sıra tarih, coğrafya ve ilâhiyat alanlarında çeşitli eserler yazmaya da zaman bulan Muhammed Bello birçok medrese ve cami yaptırarak ilmi gelişmeyi hızlandırmıştır.

Osman b. Fûdî'nin kurduğu Fülânî Devleti daha sonra Liptako ve Adamava olmak üzere iki önemli emirliğe bölündü. Liptako emirliği Mâsinâ'dan gelen Ferobeler'in (toprağını terkedenler) lideri Birmali Sala Pate tarafından kurulmuştur. Birmali Sala Pate Wendu yakınlarındaki Bayel bölgesine yerleşti ve uzun zamandır burada bulunan putperest Fülânîler'in İslâmiyet'e girmeleri için çaba gösterdi. Osman b. Fûdî'nin sağladığı başarı buradaki Fülânîler'i de cesaretlendirerek Gurma reislerine karşı gelmelerini teşvik etti. Dori Muharebesi'nde (Nisan 1810) Gurmalar'ı yenen Birmali'nin torunu Brahima bi Saidu bölgede İslâm hâkimiyetini pekiştirdi. 1817'de onun yerine geçen Salifu bi Hama da güneydeki Gurmalar'ı yendi; fakat Tuareglar'ın baskısı altında kuzeydeki Udalam'ı terketmek zorunda kaldı. Sori döneminde (1832-1861) Liptako'daki idarî yapıyı kuvvetlendirme çalışmaları, 1900 kişinin ölümüyle sonuçlanan kanlı Kasirga Muharebesi'yle 1840'ta zayıfladı. Ali Bori yönetimindeki Tukulorlu askerlerin Duentza'da Kaptan Blachere tarafından yok edilmesinin (1894) ardından

Bubakar Sori Kaptan Destenave ile 4 Ekim 1895'te manda antlaşması imzalamak zorunda kaldı ve böylece ülke İngilizler'in hâkimiyeti altına girdi.

Adamava Fülânî emirliği ise 1841'de Osman b. Fûdî'nin mücahidlerinden Modibbo Adama tarafından kuruldu ve 1901'de İngilizler'le Almanlar'ın sömürge idareleri arasında paylaşılcaya kadar altmış yıl yaşadı (bk. ADAMAVA).

BİBLİYOGRAFYA :

H. Barth, *Reisen und Entdeckungen in Nord und Central-Afrika in den Jahren 1849 bis 1855*, Gotha 1857, II, 499-619; Abdurrahman es-Sa'dî, *Târîhu's-Sadân* (trc. Houdas), Paris 1900; C. K. Meek, *The Northern Tribes of Nigeria*, Oxford 1925, I, 23, 28, 94; F. W. Taylor, *Fülânî-Hausa Readings in the Native Scripts*, Oxford 1929; S. J. Hogben, *The Mohammadan Emirates of Northern Nigeria*, Oxford 1930; L. Tauxier, *Moeurs et histoire des Peuls*, Paris 1937; H. L. Labouret, *La langue des Peuls ou Foulbé*, Dakar 1952; A. H. Ba — J. Daget, *L'empire Peul du Macina*, Paris 1962; M. Last, *The Sokoto Caliphate*, London 1967; Hasan İsâ Abdüzzâhir, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye ft garbi lfrî kıyâ ve kıyamü devleti'l-Fülânî*, Riyad 1981, s. 126-182; J. S. Trimingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 150-151, 177-180, 199-202, 206-207, ayrıca bk. İndeks; B. G. Martin, *Sömürgecilğe Karşı Afrikada Süfi Direniş* (trc. Fatih Tatlıoğlu), İstanbul 1988, s. 25-53; H. Fisher, "Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Batı ve Merkezî Sudan" (trc. Kemal Kahraman), *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1989, III, 251-268; *Müslüman Halklar Ansiklopedisi* (ed. R. V. Weekes, trc. Deniz Diker v.dğr.), İstanbul 1990-91, I, 337-339; Mervyn Hiskett, "Material Relating to the State of Learning among the Fulani before their Jihad", *BSOAS*, XIX (1957), s. 550-578; A. Werner, "Pul", *IA*, IX, 580-584; R. Cornevin, "Fulbe", *EI²* (İng.), II, 939-943.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

FULBE

(bk. FULÂNİLER).

FUNC

(الفنج)

Sudan'da

Mavi Nil ile Beyaz Nil arasındaki bölgede yaşayan göçebe bir topluluk ve bunların kurduğu İslâm devleti.

Funclar'ın kökeni konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Her ne kadar Abbâsiler'in hilâfeti ele geçirmesinin ardından Sudan'a kaçan bir Emevî koluna mensup oldukları ileri sürülmekteyse de kaynaklarda bu görüşü destekleyecek bilgi yoktur. Diğer bir rivayete göre Funclar batıdan göçüp Şilluklar'ı

kovarak hristiyan Alve Krallığı'nın hüküm sürdüğü toprakların bir kısmını yurt edinmişlerdir. Kesinlikle bilinen husus Funclar'ın bölgeye yerleştiklerinde Arapça konuştukları ve müslüman olduklarıdır; dolayısıyla Arap soyundan geldikleri söylenebilir.

Func Sultanlığı'nın kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Bilindiği kadarıyla Funclar'ın reisi olan Amâre (Dûnkas) b. Adlân 1504 yılında, daha önce Sudan'a göç etmiş bazı Arap kabilelerinin de desteğini alarak Alve Krallığı'na karşı çıkmış ve kendi bölgesinin idaresini ele geçirerek bağımsızlığını ilân edip bugünkü Hartum'un 273 km. güneyinde kurduğu müstahkem Sennâr'ı başşehir yapmıştır. Func Sultanlığı, Sudan'da olduğu için "es-Saltanatü's-sevdâ" (kara sultanlık), Mavi Nil kıyısında hüküm sürdüğü için de "es-Saltanatü'z-zerkâ" (mavi sultanlık) adıyla bilinir. "Şeyh" veya "mek" unvanıyla anılan kabile reisleri gevşek bir feodal sisteme sahip olduğu anlaşılan Func Sultanlığı'na yıllık vergi öderlerdi; bu şeyhliklerin başlıcaları Ca'îler, Halânika, Şenâbile, Haşemü'l-bahr, Hamde, Cemüyye, Bikâre, Mirofâb, Ribâtât, Menâsir, Şâyıkyye ve Benî Abdellâb idi.

Func Sultanlığı'nın bağımsızlığı çok uzun sürmedi. 1604 yılında II. Abdülkâdir (1604-1606) Etiyopya'nın hâkimiyeti altına girmeyi kabul etti ve bu sebeple tahtından oldu. Melik Abdülkâdir azledildikten sonra Etiyopya'da Tana gölünün kuzeyinde yer alan Teslece şehrine yerleşti. Func Sultanlığı'na beş yıl süreyle I. Adlân, ondan sonra da Seyyidülkavm (Sîdülkavm) I. Bâdî b. Abdülkâdir geçmiştir (1611-1616). I. Bâdî, Func Sultanlığı'nın hâkimiyeti için Etiyopya'ya karşı isyan ettiyse de küçük yaşta ölmüş ve kuvvetleri Etiyopya karşısında yenilgiye uğramıştır. Bundan sonra Etiyopya güçleri Func topraklarına iyice yerleşmişlerdir. Taht kavgaları Func Sultanlığı'na gücünden çok şey kaybettirdi. Hâkimiyeti altında bulunan şeyhliklerden Şâyıkyye II. Bâdî zamanında (1649-1680) ayaklandı. Funclar'ın Şâyıkyye ile mücadeleye girmesi Mısır ile olan bağlarını zayıflattı. Func ülkesinin sınırları II. Bâdî zamanında Üçüncü Selâle'den Mavi Nil'e, Kızıldeniz'den Kordofan'a ulaşmıştır. Sadece Nil ile Mavi Nil arasında uzanan arazide idarî yönden Sennâr'a bağlı farklı topluluklar yaşamakta, bunlar Func Devleti'ne cizye ödemekte ve Funclar'ın tayin ettiği valiler tarafından idare edilmekteydi.

1770 yılından itibaren Sennâr'da Benî Abdellâb güç kazandı. Dongola'nın yakınından geçen Nil ve Dördüncü Şelâle ile çevrelenen bölgede yaşayan Bece'ye mensup Şâyikiyye kabilesi de nüfuzunu arttırdı. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren yönetim Şâyikiyye'nin eline geçti. Bunlar Abdellâb ailesine bağlı idiler, fakat çok geçmeden istiklallerini ilân ettiler, Abdellâb'ın nüfuz bölgesine sahip oldular ve onlara cizye vermeyi reddettiler. XVIII. yüzyılın sonunda nüfuzlarını Nil'in Mavi Nil ile birleştiği yere kadar genişlettiler. XIX. yüzyılda Şâyikiyye'nin nüfuzu kuzeyde zayıfladı. 1811 yılında kabile mensuplarının çoğu öldürüldü ve yönetimden uzaklaştırıldı. Yönetime getirilen memlûkler ile Şâyikiyye arasında düşmanlıklar büyüdü. Bu durum, 1820'de Sudan'ın Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından fethine kadar sürdü. Fetih'ten sonra Sennâr memlûkleri güneye doğru kaçarak izlerini kaybettirdiler ve tarih sahnesinden silindiler. Şâyikiyye kabilesi yeniden toparlanarak silâha sarıldıysa da Mehmed Ali Paşa'nın askerleri karşısında varlık gösteremedi. 1820'de Funclar'ın nüfuzları yok denecek kadar azdı ve sadece ismen Nil'in doğusunda kalan topraklara sahiptiler. Mısır hükûmeti tarafından yaşlı kraliyet ailesine maaş bağlanıp kendilerine Meymene ve civar bölgelerinde toprak verildi. Böylece Mısır'a tâbi olan Sennâr, önceleri önemli bir ticarî ve idarî merkez ol-duysa da 1885'te Mehdi taraftarlarınca tahrip edildikten sonra küçük bir köy durumuna düştü. Yeni Sennâr, eski şehrin harabelerinden yaklaşık 2,5 km. uzakta bulunmaktadır. Bugün bölgenin en önemli şehri Sennâr'ın kuzeyindeki Vad Medeni'dir.

Func sultanı hânedana mensup kişiler tarafından seçilirdi. Seçimden sonra sarayın önündeki meydanda taht kurulur, burada yeni sultana hükümdarlık kaftanı, abâ ve tacı giydirilir, kılıcını kuşanıp yerine oturmasından sonra da devlet büyükleri biatlarını sunarlardı. Daha sonra sultan toplulukla beraber Nil nehrine yürür, boynunu yıkar ve merasim böylece sona ererdi. Sultan her perşembe ve cumartesi 300 ile 400 süvarinin eşliğinde şehri dolaşır, def çalıp kendisine methiyeler söyleyen çok sayıda kadını yiycek dolu sepet taşıyan gençler arkasından gider ve bu yiyecekler yoksullara dağıtılırdı. Sultanın başkanlığında idarî konuları görüşmek, suçluları yargılamak ve halkın dertlerini dinle-

mek için sabah akşam divan toplanır, verilen cezalar derhal uygulanırdı.

Func Sultanlığı'nın Arap tebaası hariç önceleri halkının tamamı putperestti. Funclar'ın İslâmiyet'i kabulü devletin kurucusu Amâre Dûnkas'a kadar uzanır. Müslüman lider Abdullah Cemmâ, ona karşı başlattığı savaşı müslüman olun-caya kadar sürdüreceğini bildirmiş, bunun üzerine animist veya hristiyan olan Amâre tahminen 1523'ten sonra İslâmiyet'i kabul etmiştir. İslâmiyet zamanla yerleşti ve büyük bölümü Mâlikî mezhebine mensup olan Func müslümanları İslâm'ın Sudan'ın yanı sıra Habeşistan'da da yayılmasına büyük gayret gösterdiler. Sultanlığın kuruluşuna rastlayan yıllarda Omanlılar Mısır'ı ve Üçüncü Şelâle'ye kadar Nûbe'yi ele geçirmişlerdi. Bu fetihlerin ardından Sudan topraklarına İslâm dinini tebliğ maksadıyla birçok âlim gönderildi. Func sultanları bu âlimlere toprak tahsis etmiş, çeşitli lutuf ve ihsanlarda bulunmuşlardır. Şeyh İdrîs b. Muhammed Ahmed ile Şeyh Hasan b. (Vüddü) Hasûne el-Endelûsî bunlardan olup İslâm kültürünün bölgeye yayılması için büyük çaba harcamışlardır. Şeyh İbrâhim Bircâl el-Bulâkî, Func beldelerinde özellikle Şeyh Halîl el-Mâlikî'nin *Muhtaşar*'ını okutmuş, Şeyh Muhammed el-Misrî de buraya yerleşip çeşitli ilim dallarında talebe yetiştirmiş ve ayrıca kadılık yapmıştır. Func sultanları ülkelerinde Kur'an ilimleri, fıkıh ve kelâm öğretimi için birçok medrese yaptırıldılar. Hicaz'a gidip hac görevini yerine getirmenin yanı sıra dinî ilimleri de tahsil eden bazı Funclar memleketlerini döndüklerinde zâviye kurup halkı ırşada çalıştırdılar; Hicaz, Mağrib, Mısır ve Irak'tan gelen davetçiler de onlarla or-

tak faaliyette bulundular. Hicaz ile Sudan arasındaki ticarî münasebetlerin bu bölgede İslâm'ın tanınmasında büyük payı vardır; aynı şekilde Kuzey Afrika ve Endülüs'ün de bu hususta önemli katkıları olmuştur. Ayrıca Funclar'dan çok sayıda öğrenci tahsilini Ezher'de yapmış, özellikle I. Bâdî Mısır ulemâsı ile çok iyi ilişkiler kurarak onlara çeşitli hediyeler göndermiştir. Bu gelişmeler sonucunda Sennâr Doğu ve Batı Sudan'ın ilim merkezi durumuna geldi ve burada okuyan Hicazlı, Mısırlı ve Kuzey Afrikalı çok sayıda öğrenci Func bölgesinin İslâmlaşma ve Araplaşma sürecini hızlandırdı. Böylece XVI. yüzyıldan itibaren Doğu Sudan'da Hristiyanlık nüfuzunu kaybederken İslâmiyet yayılmaya başladı (Lewis, s. 209). Func kültürünün temelini tasavvuf oluşturunuyordu ve bölgede mutasavvıfların büyük tesirlerinin olduğu, zaman zaman sultanlar kadar nüfuz kazandıkları görülmüyordu. Çeşitli kabilelerin de gayretleriyle Sennâr'da pek çok kişi Kâdiriyye ve Şazelîyye tarikatlarına intisap etti. Şeyh Havicelî Abdurrahman el-Muhassî (ö. 1743) Şazelîyye tarikatının bu bölgedeki öncüsü olmuştur.

Sultanlar dış ticarete çok önem veriyorlardı. Nil havzasına yerleşmiş Hint ve Türk tâcirlerine yapılan satışlardan yüksek kârlar elde edilir, ülkede ticaretle uğraşan yabancılardan da yüksek oranlarda vergi alınırdı. Kahire, Asyût, İsnâ, Derâvo, Kavs (Kûs), Asvân, Nukâde gibi çeşitli şehirlerde özellikle kervanların gidiş gelişlerini düzenleyen ticarî temsilcilikler bulunuyordu. Başlıca ticaret malları köle, fildişi, demirhindi, tereyağı, kaymak, misk ve külçe altındı. Mısırlı tâcirler özellikle buradan çok sayıda köle alırlardı.

FUNC SULTANLARI

I. Amâre (Dûnkas) b. Adlân	(1504)	II. Ünse b. Bâdî	(1680)
Nâyil b. Amâre	(1534)	III. Bâdî (Ahmer) b. Ünse	(1692)
I. Abdülkâdir b. Amâre	(1551)	III. Ünse b. Bâdî	(1716)
II. Amâre Ebû Sükeykîn b. Nâyil	(1558)	Nûl b. Bâdî	(1720)
Dekîn b. Nâyil	(1569)	IV. Bâdî Ebû Şelûh b. Nûl	(1725)
Dûre b. Dekîn	(1586)	Nâsır b. Bâdî	(1762)
Tayyib b. Abdülkâdir	(1588)	İsmâil b. Bâdî	(1769)
I. Ünse	(1592)	III. Adlân b. İsmâil	(1777)
Sâbir	(1603)	II. Rabât	(1787)
Cemre	(1604)	Evkel	(1787)
II. Abdülkâdir b. Ünse	(1604)	Tabl	(1788)
I. Adlân b. Ünse (Veledü Ây)	(1606)	V. Bâdî	(1789)
I. Bâdî b. Abdülkâdir (Seyyidülkavm)	(1611)	Hasberabbih	(1790)
I. Rabât b. Bâdî	(1616)	Nûruh	(1791)
II. Bâdî (Ebû Dikn) b. Rabât	(1649)	VI. Bâdî b. Tabl	(1799)
II. Adlân b. Muhammed	(1680)	Râneî	(1799)
		VII. Bâdî b. Tabl	(1804-1821)

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed Mihri, *Sudan Seyahatnâmesi*, İstanbul 1326, s. 314-316; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 103, 141, 156, 157, 219; a.mlf., *A History of Islam in West Africa*, New York 1962, s. 140, 158; a.mlf., *Islam in the Sudan*, London 1965, s. 31-32, 74-75, 85-89, 197-198, 221, 244; P. M. Holt, *A Modern History of The Sudan*, London 1961, s. 18-23, 29-32; 191-192; a.mlf., *Studies in the History of the Near East*, London 1973, s. 67-87; a.mlf., "Fung Origins: A Critique and New Evidence", *JAfr.H*, IV/1 (1963), s. 39-55; a.mlf., "Fundi", *EI²* (İng.), II, 943-945; Mekki Şübeke, *es-Sûdân 'abre't-târîh*, Kahire 1964, s. 46-68, 76; Zâhir Rîyâz, *es-Sûdânü'l-mu'âşır*, Kahire 1966, s. 11, 12, 14-20, 283-284; I. M. Lewis, *Islam in Tropical Africa*, Oxford 1966, s. 23, 27, 39, 154-155, 208-211, 214; E. Ullendarff, *The Ethiopians*, New York 1973, s. 43, 77; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 52, 73-78; *An Atlas of African History* (ed. J. H. Fage — M. Verity), London 1978, s. 39; Gallâb, *el-Büldânü'l-İslâmiyye*, s. 399, 400-402, 405; Naûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. M. İbrâhim Ebû Selîm), Beyrut 1401/1981, s. 97-203, 260, 487, 654; M. Abdullah en-Nakîre, *İntişârü'l-İslâm fî Şarkey İfrîkiyye ve münâheḫatü'l-Ġarbi leh*, Riyad 1402/1982, s. 275-276; Hasan İbrâhim Hasan, *İntişârü'l-İslâm fî'l-kârretü'l-İfrîkiyye*, Kahire 1984, s. 104-105, 155-159, 228-229; M. Hiskett, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 13, 322; *Muslim Peoples*, I, 261-264; a.e.: *Müslüman Halklar Ansiklopedisi* (ed. R. V. Weekes, trc. Deniz Diker v.dğr.), İstanbul 1990-91, I, 341-342; C. Fluehr v.dğr., *Historical Dictionary of Sudan*, London 1992, s. 5, 17, 60-62, 77; S. Hillelson, "Fung", *İA*, IV, 682; a.mlf., "Sennar", a.e., X, 498-499; "Funci'ler", *TA*, XVII, 66; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 504-506; "Fung", *EBR*, IX, 1017; "Func", *ABr*, IX, 199; *ML*, IV, 877-878; Abdülkerim Özyayın, "Bece", *DA*, V, 285; Hamdünallah Mustafa Hasan, "Dongola", a.e., IX, 509-510.

MEHMET AYKAÇ

FURÂT b. HAYYÂN

(فُرَات بن حَيَّان)

Furât b. Hayyân b. Sa'lebe el-İclî

Sahâbi.

Benî Bekr kabilesinin Benî İcl kolundan olduğu için Bekrî ve İclî, ayrıca Yeşküri nisbeleriyle anılır. Yolları iyi bildiğinden Mekkeliler'in kervanlarına rehberlik eden Furât müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i hicvederdi (Merzûbânî, s. 317). Bedir Gazvesi'nden sonra, Ebû Süfyan idaresinde Irak yolundan Şam'a gitmekte olan bir ticaret kervanına rehberlik etmekteydi. Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise kumandasında gönderdiği seriyye (Seriyyetü'l-Karede) kervanı ele geçirdi ve bu arada Furât'ı da esir aldı. Ancak Furât, öldürülmesine ka-

rar verilmesi üzerine ensardan bazılarına müslüman olduğunu söyledi. Bu durum Hz. Peygamber'e bildirilince Resûl-i Ekrem, "Bazı kimseler vardır ki biz onların iman ettiklerine dair beyanlarına inanırız. Furât b. Hayyân da onlardan biridir" (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 99) diyerek onu serbest bıraktı. İbn Sa'd bu olayın Hendek Gazvesi'nde meydana geldiğini söylemektedir. Bu tarihten sonra Resûl-i Ekrem'in güvenini kazanan ve şiirleriyle onu öven Furât ehl-i Suffe arasına katıldı ve İslâm dinini öğrendi. Hz. Peygamber'le birlikte gazvelere iştirak etti. Furât'a Yemâme'de 4000 dirhem geliri olan bir arazi veren Resûl-i Ekrem onu Müseylimetü'l-kezzâb'a karşı yapılan savaşa gönderdi.

Furât Hz. Peygamber'in vefatından sonra Mekke'ye yerleştiyse de daha sonra Küfe'ye göç etti. 16 (637) yılında Tikkrit'in fethine sol kanat kumandanı olarak katıldı. İran'ın fethinde ve kısırây İslâmiyet'e davet için gönderilen heyetin arasında bulundu. Vefat tarihi bilinmeyen Furât'ın Mekke ve Küfe'de soyunun devam ettiği kaydedilmektedir.

Furât Hz. Peygamber'den iki hadis rivayet etmiş, kendisinden de Hârise b. Mudarrib, Hanzale b. Rebî ve Hasan-ı Basrî rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, IV, 336; V, 375; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 99; İbn Sa'd, *eṭ-Tabakât*, VI, 40; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 44, 198; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 50; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 329, 330; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 97, 324; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1987, III, 96-97; IV, 319; V, 5, 7, 30; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şu'arâ* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1402/1982, s. 317; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 202-203; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 351-352; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 145; İbn Seyyidün-nâs, *Uyânü'l-eşer*, I, 304-305; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 200-201; İbn Hudeyde, *el-Mişbâhu'l-muḫtâr* (nşr. Muhammed Azîmüddin), Beyrut 1405/1985, I, 246.

ASRİ ÇUBUKÇU

FURÂVÎ

(الفرّاءى)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Fazl b. Ahmed el-Furâvî
(ö. 530/1136)

Fakih ve muhaddis.

441 (1049) yılında Nişâbur'da doğdu. Daha önce babası Furâve'de (Ferâve: Yâkût, IV, 245, muhtemelen bugün Türkiye'nin sınırları içinde bulunan Kızılavrat) yaşadığı için Furâvî, ayrıca Sâidî ve Nîsâbüri nisbeleriyle anılır. Altı yaşında

iken hadis dinlemeye başladı. Sâid b. Ebû Sâid el-Ayyâr ile Ebû Sehl el-Hafsi'den *Şaḫîḫ-i Buḫârî*'yi, Abdülgâfir el-Fârisî'den *Şaḫîḫ-i Müslim*'i, İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbüni ile zâhid Ömer b. Mesrûr'dan İbn Nüceyd'in *Cüz*'ünü okudu. Ayrıca Muhammed b. Ali el-Habbâzî, Ebû Ya'lâ es-Sâbüni, Ebû Sâid Muhammed b. Ali el-Haşşâb, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Abdülkerim el-Kuşeyrî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî gibi âlimlere talebe oldu. Uzun süre yaşaması sebebiyle *Şaḫîḫ-i Müslim*'i, hocası Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-şifât*, *De-lâ'ilü'n-nübüvve*, *ed-Da'avâtü'l-kebir*, *Kitâbü'l-Ba's* ve *n-nüşûr* adlı eserlerini yıllarca yalnız Furâvî rivayet etmiştir. Kendisinden Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Murâdî, Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Yâsir el-Ceyyânî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır.

Furâvî, Şâfiî fıkı ve usûl-i fıkıh alanında devrinin önde gelen âlimlerinden biriydi. Bu konuda yıllarca derslerine devam ettiği İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den çok faydalandı. Abdülkerim el-Kuşeyrî'den usul ve tefsir ilimlerinden başka tasavvuf terbiyesi de aldı; bu sayede zâhidâne bir hayat sürdü.

Uzun süre kaldığı Haremeyn'de ders verdiği için "fakihü'l-Haremeyn" diye tanınan Furâvî bir süre Bağdat'ta da talebe okuttu. Nişâbur'daki Nâsihiyye Medresesi'nde ders verir, imamlık yaptığı Mutarriz Mescidi'nde pazar günleri imlâ meclisleri tertip ederdi. Onun 1000'den fazla imlâ meclisinde hadis rivayet ettiği söylenmektedir. Ayrıca *Şaḫîḫayn* ile Hattâbî'nin *Ğarîbü'l-ḫadiş*'ini okuttu. Furâvî'nin yanında bir yıl kalarak okuttuğu kitapları kendisinden rivayet eden Sem'ânî'nin belirttiğine göre o devirde bazı kitapların tek râvisi olduğu, ayrıca ilmi, üstün ahlâkı ve sağlam inancıyla şöhret bulduğu için muhtelif memleketlerden pek çok talebe kendisine gelir, Furâvî de ileri yaşına rağmen talebelerinin ihtiyaçlarıyla meşgul olurdu. Onlara çok iyi davranır, misafirlerine bizzat hizmet ederdi. Pek çok kitabı rivayet etmesi sebebiyle onun 1000 râviye bedel olduğunu anlatan "el-Furâvî elf râvî" sözü meşhur olmuştur. Furâvî tesirli vaazlarıyla ve dinî konular tartışmaktan hoşlanmasıyla da ün kazanmıştır.

Sem'ânî'nin belirttiğine göre 530 yılının Ramazan ayında (Haziran 1136) *Şaḫîḫ-i Müslim*'in rivayetini tamamlaya-